ALMASHINUV–MOSLASHUV VA XOTIRA–TIKLANISH MUNOSABATLARINING BADIIY XUSUSIYATLARI: RUS VA O'ZBEK TARIXIY NASRI MISOLIDA

Nurmuhamedova Maftuna Ulug'bek qizi
Oriental Universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada Ipak yo'li mavzusidagi tarixiy nasrda almashinuv–moslashuv va xotira–tiklanish munosabatlarining badiiy mohiyati tadqiq etiladi. Savdo va madaniy muloqot tasvirlarini faqat iqtisodiy hodisa deb tushuntirish cheklanganligi, xotira esa faqat o'tmishga qaytish emas, balki jamoaning hozirgi o'zligini qayta qurish shakli bo'lishi mumkinligi ko'rsatiladi. Tahlil mazkur kategoriyalarni voqelik, personaj va ramziy makon darajalarida farqlashga asoslanadi.

Kalit so'zlar: almashinuv; moslashuv; tarixiy xotira; tiklanish; madaniy muloqot; o'zbek va rus nasri

Ipak yo'li adabiyotida shahar va yo'lning badiiy imkoniyatlari kishilar o'rtasidagi aloqalar bilan yuzaga chiqadi. Savdo, hunarmandchilik, til va urf-odat almashinuvi o'tmish manzarasining muhim qismidir. Biroq badiiy matnda almashinuv har doim teng huquqli muloqot shaklida namoyon bo'lavermaydi: unda kuch, manfaat va iqtisodiy tafovut ham aks etishi mumkin. Xotira–tiklanish munosabati esa inqirozdan keyingi jamiyat hayotini anglashda muhim ahamiyatga ega. Maqolada ikki juftlikning o'zaro bog'lanishi ochib beriladi.

Metod sifatida semantik oppozitsiyalarni tekshirish, personajlararo munosabatlar tahlili va tarixiy-madaniy kontekst qo'llandi. Almashinuv voqeasi moddiy buyum, xabar, til yoki tajriba ko'chishi sifatida, moslashuv esa yangi sharoitga mos xulq va qaror sifatida belgilandi. Xotira ramziy yoki hikoyaviy qayta eslash, tiklanish esa uzilgan hayotiy tuzilmaning yangilanishi sifatida talqin qilindi. Makon va zamonning badiiy birligi haqidagi konsepsiya bu jarayonlarning kompozitsion izohiga ko'maklashadi [3;84].

Tadqiqot korpusi tarixiy voqelikning bevosita hujjati sifatida emas, badiiy talqinlar tizimi sifatida o'rganiladi. Epizodni tahlil qilishda foydalanilgan nashr, voqea konteksti, personaj nutqi va bayon shakli aniqlanadi. Shu asosda kuzatishdan talqinga, keyin esa ehtiyotkor qiyosiy xulosaga o'tiladi.

Ayrim nashrlarning aniq sahifalari tekshirilmagan holatda asossiz sahifa raqami qo'yish ilmiy etika talablariga zid. Beti tasdiqlangan nazariy manbalarga berilgan mavjud [3;84] tipidagi havolalar saqlanadi; yangi havolalar faqat manba matni bilan solishtirilganidan keyin qo'shilishi lozim.

Buyuk Ipak yo'li mavzusida almashinuv faqat moddiy savdoni anglatmaydi. Til, odat, bilim va kundalik tajriba ham badiiy muloqotning tarkibiga kiradi. Ushbu mulohazani tekshirish uchun avvalo tasvir kimning nigohi orqali berilganini aniqlash zarur. Muallif bayoni, qahramon idroki va xotira tarzidagi tasvir bir xil semantik maqomga ega emas. Mazkur farq tasvirning voqeaga munosabatini aniqlashda muhim: ayrim holatlarda makon vaziyatni belgilasa, boshqa hollarda u personajning ichki kechinmasini ochadi. Shuning uchun alohida olingan badiiy detal butun asarning g'oyasini izohlovchi yagona dalil bo'la olmaydi.

Qiyosiy tahlilda o'xshash obrazlarning ayni vazifani bajarishini oldindan taxmin qilish metodik xatodir. Bir asarda ramziy mazmun kasb etgan motiv ikkinchi asarda syujetni birlashtiruvchi vosita sifatida ishlashi mumkin. Buni aniqlashda matndagi takrorlanish, baholovchi leksika, dramatik vaziyat va hikoya tezligi alohida qayd etiladi. Tarixiy geografiyaga muvofiqlik esa badiiy funksiyani

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

avtomatik tarzda isbotlamaydi; adabiyotshunoslik xulosasi, avvalo, matnning ichki qonuniyatlariga tayanishi lozim.

«Almashinuvning madaniy modeli» masalasini o'rganishda quyidagi ketma-ketlik samarali hisoblanadi. Dastlab tegishli epizodlar aniq nashr asosida ajratiladi. So'ng ularning syujetdagi o'rni, tasvirlovchi subyekt va emotsional ohangi belgilanadi. Keyingi bosqichda bir asar ichidagi o'xshash holatlar qiyoslanib, ulardan keyingina boshqa muallif matniga o'tiladi. Natija esa tasdiqlangan matniy dalil darajasiga mos ravishda ifodalanadi. Bunday tartib mavhum o'xshatishlar o'rniga tekshiriladigan ilmiy kuzatishlarni shakllantiradi.

Personajning boshqa muhitga moslashuvi o'zligini yo'qotish bilan tenglashtirilmasligi kerak. Matnda tanlov, qarshilik, kelishuv va murosaning konkret usullari qidiriladi. Ushbu mulohazani tekshirish uchun avvalo tasvir kimning nigohi orqali berilganini aniqlash zarur. Muallif bayoni, qahramon idroki va xotira tarzidagi tasvir bir xil semantik maqomga ega emas. Mazkur farq tasvirning voqeaga munosabatini aniqlashda muhim: ayrim holatlarda makon vaziyatni belgilasa, boshqa hollarda u personajning ichki kechinmasini ochadi. Shuning uchun alohida olingan badiiy detal butun asarning g'oyasini izohlovchi yagona dalil bo'la olmaydi.

Qiyosiy tahlilda o'xshash obrazlarning ayni vazifani bajarishini oldindan taxmin qilish metodik xatodir. Bir asarda ramziy mazmun kasb etgan motiv ikkinchi asarda syujetni birlashtiruvchi vosita sifatida ishlashi mumkin. Buni aniqlashda matndagi takrorlanish, baholovchi leksika, dramatik vaziyat va hikoya tezligi alohida qayd etiladi. Tarixiy geografiyaga muvofiqlik esa badiiy funksiyani avtomatik tarzda isbotlamaydi; adabiyotshunoslik xulosasi, avvalo, matnning ichki qonuniyatlariga tayanishi lozim.

«Moslashuv va identiklik» masalasini o'rganishda quyidagi ketma-ketlik samarali hisoblanadi. Dastlab tegishli epizodlar aniq nashr asosida ajratiladi. So'ng ularning syujetdagi o'rni, tasvirlovchi subyekt va emotsional ohangi belgilanadi. Keyingi bosqichda bir asar ichidagi o'xshash holatlar qiyoslanib, ulardan keyingina boshqa muallif matniga o'tiladi. Natija esa tasdiqlangan matniy dalil darajasiga mos ravishda ifodalanadi. Bunday tartib mavhum o'xshatishlar o'rniga tekshiriladigan ilmiy kuzatishlarni shakllantiradi.

Joy nomi, me'moriy yodgorlik yoki yo'qotilgan makon jamoaviy xotira tuguniga aylanishi mumkin. Ushbu vazifa qahramon nutqi va rivoyatchi qarashi orasida farqlanadi. Ushbu mulohazani tekshirish uchun avvalo tasvir kimning nigohi orqali berilganini aniqlash zarur. Muallif bayoni, qahramon idroki va xotira tarzidagi tasvir bir xil semantik maqomga ega emas. Mazkur farq tasvirning voqeaga munosabatini aniqlashda muhim: ayrim holatlarda makon vaziyatni belgilasa, boshqa hollarda u personajning ichki kechinmasini ochadi. Shuning uchun alohida olingan badiiy detal butun asarning g'oyasini izohlovchi yagona dalil bo'la olmaydi.

Qiyosiy tahlilda o'xshash obrazlarning ayni vazifani bajarishini oldindan taxmin qilish metodik xatodir. Bir asarda ramziy mazmun kasb etgan motiv ikkinchi asarda syujetni birlashtiruvchi vosita sifatida ishlashi mumkin. Buni aniqlashda matndagi takrorlanish, baholovchi leksika, dramatik vaziyat va hikoya tezligi alohida qayd etiladi. Tarixiy geografiyaga muvofiqlik esa badiiy funksiyani avtomatik tarzda isbotlamaydi; adabiyotshunoslik xulosasi, avvalo, matnning ichki qonuniyatlariga tayanishi lozim.

«Xotira va joy o'rtasidagi aloqa» masalasini o'rganishda quyidagi ketma-ketlik samarali hisoblanadi. Dastlab tegishli epizodlar aniq nashr asosida ajratiladi. So'ng ularning syujetdagi o'rni, tasvirlovchi subyekt va emotsional ohangi belgilanadi. Keyingi bosqichda bir asar ichidagi o'xshash holatlar qiyoslanib, ulardan keyingina boshqa muallif matniga o'tiladi. Natija esa tasdiqlangan matniy

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

dalil darajasiga mos ravishda ifodalanadi. Bunday tartib mavhum o'xshatishlar o'rniga tekshiriladigan ilmiy kuzatishlarni shakllantiradi.

Tiklanish faqat vayron bo'lgan shaharni qayta qurish emas, balki munosabatlar va qadriyatlarning qayta tiklanishini ham anglashi mumkin. Bu jarayon syujet yakunida qanday baholanishi tekshiriladi. Ushbu mulohazani tekshirish uchun avvalo tasvir kimning nigohi orqali berilganini aniqlash zarur. Muallif bayoni, qahramon idroki va xotira tarzidagi tasvir bir xil semantik maqomga ega emas. Mazkur farq tasvirning voqeaga munosabatini aniqlashda muhim: ayrim holatlarda makon vaziyatni belgilasa, boshqa hollarda u personajning ichki kechinmasini ochadi. Shuning uchun alohida olingan badiiy detal butun asarning g'oyasini izohlovchi yagona dalil bo'la olmaydi.

Qiyosiy tahlilda o'xshash obrazlarning ayni vazifani bajarishini oldindan taxmin qilish metodik xatodir. Bir asarda ramziy mazmun kasb etgan motiv ikkinchi asarda syujetni birlashtiruvchi vosita sifatida ishlashi mumkin. Buni aniqlashda matndagi takrorlanish, baholovchi leksika, dramatik vaziyat va hikoya tezligi alohida qayd etiladi. Tarixiy geografiyaga muvofiqlik esa badiiy funksiyani avtomatik tarzda isbotlamaydi; adabiyotshunoslik xulosasi, avvalo, matnning ichki qonuniyatlariga tayanishi lozim.

«Tiklanishning badiiy shakllari» masalasini o'rganishda quyidagi ketma-ketlik samarali hisoblanadi. Dastlab tegishli epizodlar aniq nashr asosida ajratiladi. So'ng ularning syujetdagi o'rni, tasvirlovchi subyekt va emotsional ohangi belgilanadi. Keyingi bosqichda bir asar ichidagi o'xshash holatlar qiyoslanib, ulardan keyingina boshqa muallif matniga o'tiladi. Natija esa tasdiqlangan matniy dalil darajasiga mos ravishda ifodalanadi. Bunday tartib mavhum o'xshatishlar o'rniga tekshiriladigan ilmiy kuzatishlarni shakllantiradi.

Madaniy uchrashuvlar hamisha uyg'un natija bermaydi. Tengsizlik, tarjima xatosi, ishonchsizlik va kuch munosabatlari almashinuv bilan bir vaqtda mavjud bo'lishi mumkin. Ushbu mulohazani tekshirish uchun avvalo tasvir kimning nigohi orqali berilganini aniqlash zarur. Muallif bayoni, qahramon idroki va xotira tarzidagi tasvir bir xil semantik maqomga ega emas. Mazkur farq tasvirning voqeaga munosabatini aniqlashda muhim: ayrim holatlarda makon vaziyatni belgilasa, boshqa hollarda u personajning ichki kechinmasini ochadi. Shuning uchun alohida olingan badiiy detal butun asarning g'oyasini izohlovchi yagona dalil bo'la olmaydi.

Qiyosiy tahlilda o'xshash obrazlarning ayni vazifani bajarishini oldindan taxmin qilish metodik xatodir. Bir asarda ramziy mazmun kasb etgan motiv ikkinchi asarda syujetni birlashtiruvchi vosita sifatida ishlashi mumkin. Buni aniqlashda matndagi takrorlanish, baholovchi leksika, dramatik vaziyat va hikoya tezligi alohida qayd etiladi. Tarixiy geografiyaga muvofiqlik esa badiiy funksiyani avtomatik tarzda isbotlamaydi; adabiyotshunoslik xulosasi, avvalo, matnning ichki qonuniyatlariga tayanishi lozim.

«Dialog va ziddiyat» masalasini o'rganishda quyidagi ketma-ketlik samarali hisoblanadi. Dastlab tegishli epizodlar aniq nashr asosida ajratiladi. So'ng ularning syujetdagi o'rni, tasvirlovchi subyekt va emotsional ohangi belgilanadi. Keyingi bosqichda bir asar ichidagi o'xshash holatlar qiyoslanib, ulardan keyingina boshqa muallif matniga o'tiladi. Natija esa tasdiqlangan matniy dalil darajasiga mos ravishda ifodalanadi. Bunday tartib mavhum o'xshatishlar o'rniga tekshiriladigan ilmiy kuzatishlarni shakllantiradi.

Tarixiy nasrdagi xotira obrazini ilmiy tarix bilan aynanlashtirishdan qochish lozim. Qiyosiy poetika badiiy ishonarlilikni dalillangan tarixiylikdan farqlaydi. Ushbu mulohazani tekshirish uchun avvalo tasvir kimning nigohi orqali berilganini aniqlash zarur. Muallif bayoni, qahramon idroki va

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

xotira tarzidagi tasvir bir xil semantik maqomga ega emas. Mazkur farq tasvirning voqeaga munosabatini aniqlashda muhim: ayrim holatlarda makon vaziyatni belgilasa, boshqa hollarda u personajning ichki kechinmasini ochadi. Shuning uchun alohida olingan badiiy detal butun asarning g'oyasini izohlovchi yagona dalil bo'la olmaydi.

Qiyosiy tahlilda o'xshash obrazlarning ayni vazifani bajarishini oldindan taxmin qilish metodik xatodir. Bir asarda ramziy mazmun kasb etgan motiv ikkinchi asarda syujetni birlashtiruvchi vosita sifatida ishlashi mumkin. Buni aniqlashda matndagi takrorlanish, baholovchi leksika, dramatik vaziyat va hikoya tezligi alohida qayd etiladi. Tarixiy geografiyaga muvofiqlik esa badiiy funksiyani avtomatik tarzda isbotlamaydi; adabiyotshunoslik xulosasi, avvalo, matnning ichki qonuniyatlariga tayanishi lozim.

«Xotiraning tarixiy manbalarga munosabati» masalasini o'rganishda quyidagi ketma-ketlik samarali hisoblanadi. Dastlab tegishli epizodlar aniq nashr asosida ajratiladi. So'ng ularning syujetdagi o'rni, tasvirlovchi subyekt va emotsional ohangi belgilanadi. Keyingi bosqichda bir asar ichidagi o'xshash holatlar qiyoslanib, ulardan keyingina boshqa muallif matniga o'tiladi. Natija esa tasdiqlangan matniy dalil darajasiga mos ravishda ifodalanadi. Bunday tartib mavhum o'xshatishlar o'rniga tekshiriladigan ilmiy kuzatishlarni shakllantiradi.

Almashinuv birinchi navbatda personajlar o'rtasidagi masofani o'zgartiradi: ilgari begona bo'lgan guruhlar savdo yoki safar tufayli yuzma-yuz keladi. Moslashuv ushbu uchrashuvning davomiy oqibati bo'lib, qahramonning tili, odati va manfaatlar tizimida o'zgarishni paydo qilishi mumkin. Xotira esa boshdan kechirilgan voqealarni muntazam qayta talqin qiladi. Tiklanish tasvirida xaroba, yangidan qurilgan makon yoki qaytadan jonlangan ijtimoiy aloqa ramziy ahamiyat kasb etadi. Mazkur to'rtta tushuncha ketma-ket bitta tarixiy siklni hosil qilishi shart emas: ayrim asarlarda moslashuv tiklanishdan oldin, ayrimlarida esa xotira yangi ziddiyatni boshlovchi omil bo'lishi mumkin.

Tadqiqotning asosiy muammosi badiiy umumlashma va tarixiy haqiqat o'rtasida chegarani saqlashdir. Biror karvon sahnasi tarixiy savdo miqyosi haqida mustaqil statistika bermaydi; shuningdek, xotiraga asoslangan personaj nutqi butun jamoaning real dunyoqarashini avtomatik ifodalamaydi. Badiiy vositani o'rganishda voqea kimning nuqtayi nazaridan hikoya qilinayotgani, nimalar sukut bilan qoldirilgani va hikoyachi qaysi natijani axloqiy jihatdan ustun qo'yayotgani e'tiborga olinishi zarur. Ana shunda rus va o'zbek mualliflarining yaqin motivlardan foydalanishi bilan ularni turlicha mazmun bilan to'ldirishi orasidagi tafovut ochiladi.

Tarixiy nasrdagi xotira obrazini ilmiy tarix bilan aynanlashtirishdan qochish lozim. Qiyosiy poetika badiiy ishonarlilikni dalillangan tarixiylikdan farqlaydi. Ushbu mulohazani tekshirish uchun avvalo tasvir kimning nigohi orqali berilganini aniqlash zarur. Muallif bayoni, qahramon idroki va xotira tarzidagi tasvir bir xil semantik maqomga ega emas. Mazkur farq tasvirning voqeaga munosabatini aniqlashda muhim: ayrim holatlarda makon vaziyatni belgilasa, boshqa hollarda u personajning ichki kechinmasini ochadi. Shuning uchun alohida olingan badiiy detal butun asarning g'oyasini izohlovchi yagona dalil bo'la olmaydi.

Qiyosiy tahlilda o'xshash obrazlarning ayni vazifani bajarishini oldindan taxmin qilish metodik xatodir. Bir asarda ramziy mazmun kasb etgan motiv ikkinchi asarda syujetni birlashtiruvchi vosita sifatida ishlashi mumkin. Buni aniqlashda matndagi takrorlanish, baholovchi leksika, dramatik vaziyat va hikoya tezligi alohida qayd etiladi. Tarixiy geografiyaga muvofiqlik esa badiiy funksiyani avtomatik tarzda isbotlamaydi; adabiyotshunoslik xulosasi, avvalo, matnning ichki qonuniyatlariga tayanishi lozim.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Almashinuv–moslashuv va xotira–tiklanish juftliklari tarixiy nasrda harakat, madaniy uchrashuv va jamoaviy davomiylik o'rtasidagi bog'lanishni tushuntiradi. Ularni samarali qo'llash uchun motivning konkret epizoddagi funksiyasi alohida aniqlanishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hansen V. The Silk Road: A New History. Oxford: Oxford University Press, 2012.
2. Assmann J. Cultural Memory and Early Civilization. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
3. Bakhtin M. M. The Dialogic Imagination. Austin: University of Texas Press, 1981.
4. Lotman Yu. M. Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture. London: I.B. Tauris, 1990.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.